

Correctievoorschrift HAVO

2018

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:

Voor rekenfouten worden geen scorepunten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten één scorepunt afgetrokken tot een maximum van drie scorepunten voor het hele examen.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Algemene regel 3.6 is ook van toepassing als gevraagd wordt een gegeven antwoord toe te lichten, te beschrijven en dergelijke.

Opgave 1

1 maximumscore 2

monopolistische concurrentie

Voorbeelden van een juist kenmerk zijn:

Bij drogisterijen is er sprake van een:

- heterogeen assortiment
- heterogene dienstverlening
- geringe transparantie

2 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- $MO = MK$
 $-50Q + 230 = 50$
 $Q = 3,6$ miljoen verpakkingen 1
- $P = -25 \times 3,6 + 230 = \text{€ } 140$ 1

Opmerking

Het toepassen van $MO = MK$ is noodzakelijk voor het toekennen van scorepunten.

3 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$\text{€ } 50 \times 5$ miljoen = $\text{€ } 250$ miljoen

Alleen de GVK hoeven gedekt te worden, dus $P = \text{€ } 50$ en $Q = 5$ miljoen verpakkingen (aflezen uit de grafiek).

4 maximumscore 1

Eén van de onderstaande voorwaarden:

- Er moet sprake zijn van gescheiden deelmarkten.
- Het product moet niet kunnen worden doorverkocht.

5 maximumscore 2

meer naar links

Een voorbeeld van een juiste toelichting is:

- Duitse consumenten zullen minder vraag uitoefenen nu Metolani niet meer vrij verkrijgbaar is bij drogisterijen, 1
- waardoor de vraag van Duitse apothekers bij elke prijs lager zal zijn dan de vraag van Duitse drogisterijen 1

Opgave 2

6 maximumscore 2

- 1 (negatieve externe effecten:) overschatting
- 2 (productie in het zwarte circuit:) onderschatting
- 3 (vrijwilligerswerk:) onderschatting

indien drie juist	2
indien twee juist	1
indien minder dan twee juist	0

7 maximumscore 3

- bij (1) de nominale waarde 1
- bij (2) totale bruto toegevoegde waarde 1
- bij (3) groter 1

8 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\text{nominale verandering bbp: } \frac{642,9 - 640,6}{640,6} \times 100\% = 0,36\%$$

$$\frac{100,36}{99,3} \times 100 = 101,07$$

Mutatie CPI is 1,07%.

9 maximumscore 3

- bij (a) 533,2
 bij (b) 466,8
 bij (c) 214,2
 bij (d) 139,1

- (a) en (b) juist 1
- (c) juist 1
- (d) juist 1

10 maximumscore 2

De juiste berekening is:

$$E - M = 533,2 - 466,8 = 66,4 \text{ miljard euro}$$

Opmerkingen

- *Als een kandidaat geantwoord heeft volgens de berekening:
 $(B - O) + (S - I) = (139,1 - 192,6) + (214,2 - 94,3) = 66,4$ miljard euro
 mag het volledige aantal punten worden toegekend.*
- *Als de kandidaat uitkomt op een tekort, dan geen scorepunten toekennen.*

Vraag	Antwoord	Scores
11	maximumscore 2 Voorbeelden van juiste antwoorden zijn: – de overheidsuitgaven verhogen – de belastingen verlagen per juist antwoord	1
12	maximumscore 2 Voorbeeld van een juiste berekening is: • Het overheidstekort in 2013 bedraagt: $\frac{53,5}{642,9} \times 100\% = 8,3\%$ van het bbp • Het overheidstekort is dus hoger dan het toegestane percentage van 3% binnen de regels van het Stabiliteitspact	1 1

Opgave 3

- 13 maximumscore 2**
De suiker is geen collectief goed.
Voorbeelden van een juiste toelichting zijn:
– Suiker is een rivaliserend goed.
– Mensen kunnen van consumptie van suiker uitgesloten worden.
– Suiker kan per eenheid afgerekend worden (en kan dus door de marktsector geleverd worden).
- 14 maximumscore 2**
Een voorbeeld van een juiste berekening is:
 $1.000 \text{ miljoen SRD} \times \frac{1,37}{4,24} = 323,1 \text{ miljoen USD}$
- 15 maximumscore 2**
Nee, er wordt niet aan de voorwaarde voldaan.
Een voorbeeld van een juiste berekening is:
wereldmarktprijs van suiker in 2013:
 $\frac{0,14}{0,454} = 0,31 \text{ US dollar per kilo} = 310 \text{ US dollar per ton}$
- 16 maximumscore 2**
Een voorbeeld van een juiste uitleg is:
Uit bron 2 blijkt dat de wisselkoers van de euro ten opzichte van de US dollar is gestegen, wat betekent dat suiker relatief goedkoper is geworden voor afnemers uit de EU.

economie havo

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo,

Bij het centraal examen economie havo:

Op **pagina 8**, bij **vraag 21** moeten altijd 2 scorepunten worden toegekend, ongeacht of er wel of geen antwoord gegeven is, en ongeacht het gegeven antwoord.

Toelichting:

In de vraag staat de aanwijzing “Elk voorstel kan maar aan één kijker worden gekoppeld”. Het valt echter te verdedigen dat één kijker aan meerdere voorstellen kan worden gekoppeld. Dit leverde mogelijk verwarring op bij kandidaten. Bovendien werkt het huidige scoringsmodel, waarin 1 scorepunt mag worden toegekend bij twee van de drie juiste koppelingen, ongelijkheid in de hand.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Namens het College voor Toetsen en Examens,

drs. P.J.J. Hendrikse,
voorzitter

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

Suikerriet wordt verwerkt tot suiker, maar kan bij onvoldoende opbrengst / lage wereldmarktprijzen van suiker / hoge wisselkoersschommelingen ook tot biobrandstof worden verwerkt.

Opgave 4

---

18 maximumscore 3

bij (1) risico-aversie

bij (2) solidariteit

bij (3) averechtse selectie

bij (4) hoog

- (1) juist 1
- (2) juist 1
- (3) en (4) juist 1

19 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- De verzekerde consumeert meer zorg, omdat hij toch al verzekerd is / hij niet direct ervaart dat hij er zelf voor betaalt 1
- De toenemende zorgkosten worden dan doorberekend in de zorgpremies 1

20 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

€ 2.100 – € 385 = € 1.715 wordt vergoed

21 maximumscore 2

@JUUL econoom

@VINZZ Kamerlid

@SPORTY minister

- indien drie juist 2
- indien twee juist 1
- indien minder dan twee juist 0

22 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$\frac{€ 670 \text{ mln}}{€ 50} = 13,4 \text{ mln}$$

economie havo

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo,

Bij het centraal examen economie havo:

Op **pagina 9, vraag 24**, bij de **tweede deelscore**, het **tweede opsommingsstreepje** moet het scorepunt altijd worden toegekend, ongeacht of er wel of geen antwoord gegeven is, en ongeacht het gegeven antwoord.

Toelichting:

Het antwoord “De collectieve zorguitgaven zullen echter toch stijgen, omdat zorg boven € 685 relatief duur is (specialistische zorg) en/of niet te vermijden is (als je ziek bent heb je geen echte keuze)” blijkt discutabel.

Voor beide andere deelscorepunten moet het correctievoorschrift worden toegepast.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Namens het College voor Toetsen en Examens,

drs. P.J.J. Hendrikse,
voorzitter

Vraag	Antwoord	Scores
23	maximumscore 2 -0,2 Een voorbeeld van een juiste toelichting is: Verzekerden reageren bij het startpunt van € 300 prijsgevoeliger (waardoor hun vraag naar zorg elastischer is dan bij het startpunt van € 0).	
24	maximumscore 3 Een voorbeeld van een juiste verklaring is:	
	<ul style="list-style-type: none"> • 1 De zorgvraag van verzekerden is afgenomen, doordat de verzekerden een financiële prikkel hebben de kosten te beperken 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • 2 – De zorgvraag wordt groter (drempel om zorg te consumeren kleiner), omdat er voor de eerste € 300 geen eigen risico geldt. Daarnaast zullen verzekerden met zorgkosten tussen € 300 en € 685 mogelijk minder zorg consumeren vanwege een hoger kostenbewustzijn 	1
	<ul style="list-style-type: none"> – De collectieve zorguitgaven zullen echter toch stijgen, omdat zorg boven € 685 relatief duur is (specialistische zorg) en/of niet te vermijden is (als je ziek bent heb je geen echte keuze) 	1

Opgave 5

25	maximumscore 2 Een voorbeeld van een juiste uitleg is: De invoering van het minimumloon leidt tot een toename van de bestedingen en deze toegenomen bestedingen leiden tot een hogere productie, die kan leiden tot een hogere werkgelegenheid.	
26	maximumscore 2 krantenkop 2 Een voorbeeld van een juiste toelichting is: Bij een verhoging van de totale loonsom in de VS wordt een groot deel besteed aan import.	
27	maximumscore 2 bij (1) prijsregulering bij (2) marktmechanisme bij (3) de vraag naar arbeid	
	indien drie juist	2
	indien twee juist	1
	indien minder dan twee juist	0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

28 maximumscore 2

bij (G) 3 De lonen nemen meer toe dan de arbeidsproductiviteit.

bij (H) 4 De loonkosten per product stijgen.

bij (I) 1 Bedrijven gaan automatiseren en/of mechaniseren.

bij (J) 2 De internationale concurrentiepositie verslechtert.

- (G) en (H) juist 1
- (I) en (J) juist 1

29 maximumscore 2

bij (1) K

bij (2) L / M / N

bij (3) O / P

- (1) en (2) juist 1
- (3) juist 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 29 mei. Meteen aansluitend op deze datum start Cito met de analyse van de examens.

Ook na 29 mei kunt u nog tot en met 12 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.